

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar
Doktori értekezés tézisei

Orbán Anna

Divéky József grafikus élete és munkássága,
társadalmi és művészi kapcsolatai a XX. század első felében
Arthur Roessler részére írt levelei tükrében

Irodalomtudományi Doktori Iskola
Prof. Dr. Lukács István
doktori iskola vezető

Könyvtártudományi Doktori Program
Dr. habil. Kiszl Péter PhD
doktori programvezető

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:
A bizottság elnöke: **Dr. Manherz Károly CSc, professor emeritus**

Külső bíráló: **Alpárné Dr. Szála Erzsébet PhD, professor emerita**
Belső bíráló: **Dr. Bibor Máté PhD**

A bizottság tagjai:
Dr. Nagyné Dr. Mandl Erika PhD, a bizottság titkára
Dr. habil. Kiszl Péter PhD
Dr. Németh Katalin PhD, Dr. Maczó Péter DLA (póttagok)

Témavezető: **Dr. Sebestyén György CSc, professor emeritus**

Budapest, 2019

TARTALOMJEGYZÉK

1. A kutatás témája – a kutatás előzményei.....	3
2. A kutatás célkitűzései.....	3
3. A kutatás módszerei.....	4
3.1 Az első réteg: lexikonok szócikkei.....	4
3.2 A második réteg: a korabeli (1910–1952) sajtó.....	5
3.2.1 Elektronikus források.....	5
3.2.1.1 ANNO – AustriaN Newspapers Online.....	5
3.2.1.2 Universitätsbibliothek Heidelberg – Digitale Bibliothek.....	5
3.2.1.3 Arcanum Digitális Tudománytár.....	5
3.2.1.4 EZB - elektronikus folyóirat-könyvtár.....	6
3.2.2. Nyomtatott források.....	6
3.3 A harmadik réteg: Divéky József levelei Arthur Roesslerhez.....	6
3.4 Divéky kiadói.....	6
4. A disszertáció felépítése.....	7
4.1 A könyvillusztrálásról.....	7
4.2 Divéky József és Arthur Roessler életrajza – az első réteg.....	7
4.2.1 Divéky József életrajza.....	7
4.2.2. Arthur Roessler életrajza.....	8
4.2.2.1 Arthur Roessler kapcsolata kora képzőművészeivel.....	8
4.3 Divéky József a korabeli sajtóban – a második réteg.....	8
4.4 Divéky József levelei Arthur Roesslerhez – a harmadik réteg.....	8
4.5 Kiadók, akiknek Divéky József dolgozott.....	9
5. Összegzés: A kutatás eredménye.....	10
6. Az eredmények hasznosítási lehetősége, további kutatási lehetőségek.....	15

1. A KUTATÁS TÉMÁJA – A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI

„Divéky Józsefet (1887–1951) kivételes rajztudása és tipográfiai ismeretei a magyar fába metszett illusztráció elindítójává tették.” Az idézet Németh Lajos (1929–2004) művészettörténésztől, a XX. század első fele művészeti életének szaktekintélyétől, az ELTE művészettörténeti tanszékének tanárától, számos rangos tudományos díjjal kitüntetett tudóstól származik. Ez a néhány szó pedig egyértelműen bizonyítja, hogy Németh milyen fontos személyiségnek tartotta Divéky Józsefet a könyvművészet területén. Művészetének nagyszerűségét a tudós elismerő szavain kívül azok a könyvek is bizonyítják, amelyeket illusztrációival, könyvdíszzeivel, vagy éppen kötésterveivel díszített.

Ugyanakkor ha a szakirodalomból, vagy lexikonokból szeretnénk többet megtudni a művészről és munkásságáról, kevés, viszont sokszor pontatlan információhoz jutunk. Az utóbbi évtizedekben sem a művészeti élet, sem a könyvművészet nem emlékezett meg róla, és ha olykor-olykor mégis, akkor is csak tovább terjedtek a hiányosan, illetve gyakran hibásan megírt lexikon-szócikkekben közölt téves információk.

2. A KUTATÁS CÉLKITŰZÉSEI

Divéky József életrajzi adatait olvasva egy európai polgár képe jelenik meg előttünk. Magyarország, Ausztria, Svájc, Belgium, Németország voltak azok az országok, ahol alkotott, ahonnan munkát rendeltek tőle, illetve ahol megjelentették. Vajon mi az oka ennek a kiterjedt „mozgásterületnek”, illetve az volt-e ez valóban, vagy csak a mából visszatekintve látjuk annak?

Melyek voltak azok a munkák, amelyek okán olyan nagy jelentőségű művészként tartják számon?

Melyik kiadók tartották méltónak ahhoz, hogy kiadványaik illusztrálásával Divékyt bízzák meg?

Milyen lapokban, milyen összefüggésben és milyen gyakorisággal volt jelen a munkáival, illetve az azokról írott kritikákkal?

Mindezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához segítséget jelenthet-e az a száznyolcvan levél, amelyeket a művész közel negyven év alatt Arthur Roessler bécsi művészettörténészhez írt, illetve ki volt Arthur Roessler, akihez ezek a levelek íródtak?

1946 decemberében a Soproni Világosság című helyi lapban a Sterbenz Károly (1901–1993) soproni grafikusművésszel készült interjúban ez olvasható: „Itt él például Sopronban Divéky Ferenc (sic!), a világhírű grafikus, és szinte nyomorog...” Hogyan került Divéky József Sopronba, és mi lehetett a „nyomorgásának” az oka?

Legvégül: tágulnak-e ismereteink Divéky Józsefről a fent említett levelek tartalmának ismeretében?

Kutatásunk célja tehát Divéky József életének és könyvillusztrációs tevékenységének feltárása, az ezzel kapcsolatos eddigi ismereteink szélesítése és elmélyítése a felkutatható dokumentumok segítségével; nem utolsósorban pedig rávilágítani egy csaknem elfeledett kitűnő grafikus munkásságára.

3. A KUTATÁS MÓDSZEREI

A disszertáció három, egymást helyenként átfedő, illetve folyamatosan egymást kiegészítő rétegből áll. Szándékaink szerint ez a három egymásra vetített réteg adja ki a ma ismert legteljesebb Divéky-képet.

3.1 AZ ELSŐ RÉTEG

Azok az információk, amelyek ma a legegyszerűbben megszerezhetők, amelyeket egy könyvtárhasználó, vagy a művészet iránt érdeklődő személy elér: a lexikonok szócikkei.

Innen kiindulva kerestük meg Divéky József keresztlevelet, majd az abban talált életrajzi adatok alapján indult Divéky József szüleinek, a Divéky család anyagának felkutatása.

Mindebben nagy segítséget nyújtottak a korabeli Budapesti Közlöny hírei, ahol a későbbi grafikus apjával kapcsolatban rendszeresen jelentek meg közlemények. Innen tudhattuk meg azt is, hogy a művész apját 1888-ban a *földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi m. kir. minister* bécsi állomáshellyel miniszteri irodatisztté nevezte ki – így került a család Bécsbe.

A Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség – Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Minoritenplatz 1, A-1010 Wien) – a legnagyobb készséggel szolgáltatta ki a náluk fellelhető idősebb Divéky Józsefre vonatkozó iratanyag másolatát (ÖStA HHStA KA Dir. Akten 1893-3). Idősebb Divéky József minisztériumi kinevezésével kapcsolatban egy fontos dokumentumhoz jutottunk: az állaspályázathoz csatolt részletes önéletrajzához, amelyből számos, a Divéky családra vonatkozó eddig ismeretlen részletre derült fény.

A lexikonok szócikkeiből azt az információt nyerjük, hogy ifjabb Divéky József a bécsi képzőművészeti akadémiát látogatta. Az akadémia jogutóda, az *Akademie der bildenden Künste Wien* levéltára rendelkezésünkre bocsátotta Divéky személyi lapját, amiről újabb, az életére vonatkozó adatokra derült fény.

Hasonlóképpen járt el Divéky következő iskolája, az egykori *Kunstgewerbeschule* jogutóda, az *Universität für angewandte Kunst Wien* levéltára is – ők is releváns információkat tudtak szolgáltatni.

Szorosan a lexikon közlései nyomán haladva kerestük meg a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem (MOME; mai címe: Budapest XII., Zugligeti út 9.), az 1870-ben alapított Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde jogutódának levéltárát annak az információnak igazolására, hogy Divéky József 1942-ben hazatért, és egy ideig az Iparművészeti Főiskolán tanított.¹ A *MOMEL 1/c Főigazgatói hivatal iratai 1940–42. Divéky József, Divéky Adorján és Szablya-Frischauf levelezése* feliratú iratanyag áttekintése nagy megelégedést rejtett.

---

¹ Iparművészeti Főiskola és Divéky: ld. [Magyar Életrajzi Lexikon](#) – letöltve: 2018. szeptember 20.

Mindezzel párhuzamosan igyekeztünk rátalálni Divéky József leszármazottaira is. Mindössze annyi információval rendelkezünk, hogy legalább egy gyermeke volt, Helene Divéky, aki szintén a bécsi Kunstgewerbeschulét látogatta.²

A Divéky József halála után megjelent nekrológokból tudtuk meg,³ hogy a grafikus családja az 1950-es években Svájcban élt. A svájci telefonkönyveket végigkutatva minden Divéky nevű előfizetőnek levelet írtunk, leírva, hogy milyen okból keressük, és kérve, hogy amennyiben rokoni kapcsolatban állnak Divéky Józseffel, vegyék fel velünk a kapcsolatot. Így találtunk egymásra Franziska Dettling-Divékyvel, Divéky József unokájával. Bár személyesen nem ismerte a nagyapját, de sok és releváns információt szolgáltatott a művészről.

Divéky József tevékenységének kezdetétől haláláig számos ex librist is készített. A kezünkbe került ex librisek között találtunk rá egy Nováki Gyula számára készített lapra. Sikerült találkozunk Nováki Gyulával, aki személyesen ismerte még a művészt. Dr. Nováki Gyula régész pályája kezdetén a Soproni Liszt Ferenc Múzeumban dolgozott, ahol az akkori igazgatót, Csatkai Endrét rendszeresen meglátogatta a már súlyosan beteg grafikus. Így találkoztak többször Novákival is, aki ezekről a találkozásokról, a művész akkori helyzetéről beszélt, és világította meg számunkra a kor soproni művészi életét is.

3.2 A MÁSODIK RÉTEG:

A korabeli (1910–1952) sajtóban Divéky Józsefről megjelent sajtóközlemények és a Divéky munkáit publikáló cikkek felkutatása.

A kutatás ezen részéhez elsődlegesen három online forrás használtunk.

3.2.1 Elektronikus források

3.2.1.1 ANNO – AustriaN Newspapers Online (<http://anno.onb.ac.at/>): az Osztrák Nemzeti Könyvtár honlapján 1568-tól 1948-ig lapozhatunk a történelmileg jelentős újságokban és folyóiratokban; az 1689 és 1948 közötti években megjelent periodikumok teljes szövegűen megjeleníthetők és letölthetők.

3.2.1.2 Universitätsbibliothek Heidelberg Digitale Bibliothek: a heidelbergi egyetem digitális könyvtára által kínált számtalan lehetőség közül a művészeti és satirikus újságok és folyóiratok teljes szövegű és letölthető gyűjteményét használtuk

<http://zeitungen-digital.uni-hd.de>,

<http://artjournals.uni-hd.de/>

Ezek az oldalak Belgium, Dánia, Németország, Ausztria, Svájc, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország, Hollandia, Lengyelország, Szlovákia, és az USA XIX–XX. századi legfontosabb lapjait digitalizálták és tették teljes szövegükben szabadon hozzáférhetővé.

3.2.1.3 Arcanum Digitális Tudománytár (<https://adtplus.arcanum.hu/hu/#all-titles>): nagyon gazdag tárháza ez a hely az általunk keresett időszak, a XX. század első fele magyarországi periodikáinak.

---

² Helene Divéky: vö. <https://bit.ly/2YemzaA> – letöltve: 2018. szeptember 20.

³ Divéky nekrológ: ld. Cs[ATKAI] E[ndre]: *Divéky József*. In: *Szabad Művészet*, 6 (1952), 12. sz., p. 600–601.

3.2.1.4 EZB - Elektronische Zeitschriftenbibliothek (elektronikus folyóirat-könyvtár). A folyóiratok bibliográfiai adatainak kereséséhez a regensburgi egyetem könyvtárának keresési lehetőségét is igénybe vettük.

3.2.2. Nyomtatott források

Divéky József élete utolsó éveiben Sopronban élt, és az akkori soproni művészeti életnek aktív tagja volt, ezért is találtuk fontosnak a korabeli helyi sajtót is áttekinteni. Divéky az I.N. 149.175 jelzetű, Sopronban, 1947. április 18-án kelt, Roesslernek írott levelében említette, hogy olykor egy helyi lapnak is dolgozott. Ez a közlés méginkább megerősített bennünket abban, hogy a korabeli helyi lapokat át kell nézni.

Ezeket a lapokat még nem digitalizálták. A Soproni Levéltár állományában minden ebben az időben megjelent lap megtalálható, de a lapok rossz fizikai állapotára hivatkozva a Levéltártól nem kaptunk engedélyt a kutatásra. A Soproni Egyetem Központi Könyvtárában (<http://konyvtar.uni-sopron.hu/>) nem teljes a gyűjtemény, de a meglévő lapokat készséggel rendelkezésünkre bocsátották. Így tudtuk átnézni a Soproni Világosság című, 1946 és 1948 között hetente, majd hetente kétszer, végül hetente háromszor megjelenő lapot, és a Sopronvármegye című, 1947 és 1950 között naponta megjelenő újság számainak zömét. Nem sikerült hozzájutni a Sopronvármegye Hivatalos Közlönye címét viselő, 1901 és 1950 között eleinte hetente, végül rendszertelenül megjelenő lap számaihoz.⁴

3.3. A HARMADIK RÉTEG

Divéky Józsefnek az Arthur Roessler (1877–1955) művészettörténész, művészeti íróhoz írott levelei.⁵

A Wienbibliothek kéziratgyűjteményében Arthur Roessler hagyatékából 5.157 levelet őriznek, amelyek 1956-ban, 1963-ban, illetve 1969-ben kerültek a könyvtár állományába. A legkorábban keltezett levelek az 1900-as évből származnak. Ezek között található az a 177 levél is, amelyeket Divéky József 1911 és 1948 között írt Roesslerhez, és amelyeket a könyvtár helyben használatra a rendelkezésünkre bocsátott.

3.4 DIVÉKY KIADÓI

Divéky József személyi alkotói bibliográfiájának összeállítása ahhoz volt szükséges, hogy megállapíthassuk, hogy a grafikus melyik években, melyik országban és melyik kiadóknak dolgozott. A bibliográfiai adatok szolgáltatásában elsődlegesen a Karlsruher Virtueller Katalog (KVK; <https://bit.ly/2JCu6b4>) online adatbázist használtuk.

Emellett a német *Subito* elnevezésű dokumentum-szolgáltató (<https://www.subito-doc.de/>) is számos esetben nyújtott segítséget. Az Országos Széchényi Könyvtár központi katalógusában ([NEKTÁR - Központi Katalógus](#)) szintén számos Divéky József által illusztrált könyvet találunk.

---

⁴ A korabeli soproni lapokról: <file:///G:/Disszertáció/gyor-mosonsopron-megyei-idoszaki-kiadvanyok.pdf> – letöltve: 2019. május 28.

⁵ Wienbibliothek hagyatékok: Wienbibliothek.at – letöltve: 2019. május 28.

4. A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

4.1. A KÖNYVILLUSZTRÁLÁSRÓL

A disszertáció témája Divéky József grafikus, könyvillusztrátor élete és munkássága. Ahhoz, hogy a művész mind témában, mind technikákban egyaránt nagyon sokrétű és sokoldalú életművéhez közelebb kerülhessünk, szükségesnek találtuk az illusztráció műfajának rövid történeti összefoglalását.

A könyvtörténet szakirodalmában a könyvillusztrálás történetét a könyvnyomtatás “mellékágaként” tárgyalják, illetve könyvillusztrálásról olvashatunk a grafikai eljárásokat tárgyaló művekben is. A disszertációhoz mellékelte Felhasznált irodalom-jegyzékben egyetlen átfogó, a könyvillusztrálás történetét tárgyaló mű sem szerepel. Ennek az az oka, hogy az elmúlt száz év szakirodalmát áttekintve számos olyan tanulmányt találtunk, amelyek egy adott időszakot, egy adott technikát, vagy egy művész tevékenységét tárgyalták, de átfogó, nagy mű erről a témáról nem került a látókörünkbe.

Fontosnak találtunk felmutatni a nyomtatott könyvillusztráció fejlődését, és a kimagasló teljesítményt nyújtó alkotók rövid bemutatását – ezzel is kontextusba kívántuk helyezni Divéky József könyvillusztratori tevékenységét.

4.2. DIVÉKY JÓZSEF ÉS ARTHUR ROESSLER ÉLETRAJZA – AZ ELSŐ RÉTEG.

4.2.1 Divéky József életrajza,

amit az alábbi, saját kutatásaink folyamán szerzett információk alapján írtunk:

- lexikonok szócikkei,
- Divéky József keresztleveleének eddig ismeretlen személyi adatai,
- a korabeli Budapesti Közlöny híreiből nyert információk,
- a Bécsi Magyar Levéltári Kirendeltség – Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Minoritenplatz 1, A-1010 Wien) iratanyagának idősebb Divéky Józsefre és családjára vonatkozó dokumentumainak tartalma.
- az *Akademie der bildenden Künste Wien* levéltára által rendelkezésünkre bocsátott személyi lapján talált személyes adatok,
- az *Universität für angewandte Kunst Wien* levéltárában őrzött bizonyítványok információi
- a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem A *MOMEL 1/c Főigazgatói hivatal iratai 1940–42. Divéky József, Divéky Adorján és Szablya-Frischauf levelezése* iratanyagából nyert tudás,
- A Divéky József halála után megjelent nekrológokból nyert adatok, illetve Franziska Dettling-Divéky, Divéky József unokájának közlései, valamint
- Nováki Gyula régész személyes közlései során nyert adatok felhasználásával.

4.2.2. Arthur Roessler (1877–1955) életrajza

Az osztrák művészettörténész és művészeti író szerepe esetünkben azért olyan fontos, mert a bécsi városháza könyvtárának kéziratárában (Wienbibliothek Handschriften-sammlung) őrzik hagyatékának egy részét, és ebben az iratállományban találtunk arra a 177 levélre, amelyeket Divéky József 1911 és 1948 között Roesslerhez írt. A levelek tartalmának pontosabb megértéséhez elengedhetetlennek találtuk a levelek címzettjének bemutatását.

4.2.2.1 Arthur Roessler kapcsolata kora képzőművészeivel

A művészeti írónak a korabeli művészeti életben elfoglalt helyének megismertetésére szolgál a közte és a korának képzőművészei közötti kapcsolat rövid ismertetése.

Az életrajzi összefoglaló megírásához és Arthur Roessler művész-kapcsolatainak felvázolásához Tobias NATTER és Ursula STORCH Roessler és Schiele kapcsolatáról írt monográfiáját tekintettünk kiindulási alpnak és tájékozódási pontnak.⁶

4.3. DIVÉKY JÓZSEF A KORABELI SAJTÓBAN – A MÁSODIK RÉTEG

Feltételeztük, hogy a korabeli sajtóban Divéky Józsefről megjelent publikációk olyan apró részletekre is rávilágítanak, amelyeknek ismeretében magyarázatot kaphatunk életének olyan mozzanataira, amelyeket a már felsorolt dokumentumok, személyes közlések nem tartalmaztak. Feltevésünk beigazolódott: ezek a sajtóközlemények valóban hírül adták Divéky művészi életének fontos momentumait. A megjelent művek kritikái, a kiállítások, a díjak és kitüntetések, de az elmarasztalások is megjelentek a korabeli sajtóban. A kutatott folyóiratok Ausztriában, Németországban és Magyarországon jelentek meg, de találtunk az USA-ban és Angliában megjelent publikációt is Divekyről.

4.4. DIVÉKY JÓZSEF LEVELEI ARTHUR ROESSLERHEZ – A HARMADIK RÉTEG

A Wienbibliothekben megtalált hozzávetőleg 180 levél megismerése bátorított abban, hogy elkezdjük Divéky József illusztrátorral foglalkozni. A munka nem okozott csalódást: valóban sok, a művészre, a XX. század első felének művészeti életére vonatkozó anyag birtokába kerültünk. Ezeket a németül íródott leveleket soha nem publikálták, még németül sem. Az első feladat tehát a levelek lefordítása volt. Miután nem csak számában sok, hanem igen terjedelmes levelekről van szó, a közölhetőség és kezelhetőség érdekében a fordításokból tömörítvényt kellett készíteni. Ezeket a tömörítvényeket a Mellékletek alatt közöljük.

A levelek jelentős részét Divéky József írta Arthur Roesslerhez; ez hozzávetőleg negyven év levelezése. Az említett leveleken felül Divékyné is írt néhány levelet ugyancsak Roessleréknek, majd Divéky József élete utolsó éveiből a Hans Ankwicz-Kleehoven bécsi művészettörténésznek címzett néhány levél egészíti ki a gyűjteményt. Valamennyi levél az említett bécsi könyvtár tulajdonát képezi, hagyatéki anyagok.

---

⁶ NATTER, Tobias, G., STORCH, Ursula, WIEN MUSEUM [Hrsg.]: *Schiele & Roessler. Der Künstler und sein Förderer. Kunst und Networking im frühen 20. Jahrhundert.* Wien, Wien Museum; Hatje Cantz Verl., [2004]

A levelek egyirányúak: valamennyit Divéky József írta, de a levelezőtárs válaszait nem ismerjük. Olykor, ha nincs mihez kötni, nem is érthető pontosan a levél teljes tartalma, mert nem ismerjük azt a levelet, amire a válasz íródott. Emiatt tartottuk fontosnak, hogy a német nyelvű levelek rövid tartalmi összefoglalása, leírása előtt olyan mélységben ismerjük meg Divéky Józsefet, a művészt és az embert, a kort, a kor művészeti életét, amennyire csak lehetséges, hiszen csak ezeknek a megszerzett ismereteknek a segítségével válhatnak bizonyos közlések érthetővé.

A levelek ismeretében pontosan követhető Divéky 1911 és 1948 közötti élete. Megismertük a művészetről alkotott képét, ambícióit, sikereit és kudarcait. Néhány kortársáról, a korabeli kiadókról és jelentős művészeti galériákról kialakított véleménye is megjelent ezekben az írásokban. Megtudtuk, hogy mivel foglalkozott és mi foglalkoztatta. Baráti kapcsolatai is kirajzolódtak. Családi kapcsolatiról nem kaptunk folyamatos tájékoztatást, de élete végén – Roessler kérésére – kimerítő beszámolót írt a szeretteivel történetekről.

4.5. KIADÓK, AKIKNEK DIVÉKY JÓZSEF DOLGOZOTT

Az illusztrátor munkája a kiadókkal karöltve történik. A kiadó jelöli ki az illusztrálandó kiadványt és választ hozzá illusztrátort. Alapvető, hogy kettejük ízlésvilága közel essen egymáshoz, ugyanakkor emberileg is jól meg kell értsék egymást, kölcsönösen kell tiszteljék és elismerjék egymás tevékenységét. Felsorolva azokat a kiadókat, amelyeknek több alkalommal, némelyikkel gyakran dolgozott együtt a grafikus, láthatjuk, hogy ez gyakorlatilag Európa egész német nyelvterületét, Magyarországot és Belgiumot is magába foglalja. Divéky számára tehát nem voltak földrajzi határok.

5. ÖSSZEGZÉS: A KUTATÁS EREDMÉNYE

1. TÉZIS, amely Divéky József európai kiterjedt mozgásterét és európai polgár-létét igazolná.

A levelek elolvasása után azt kell megállapítanunk, hogy Divéky József a kora által biztosította szabadsággal élt. Ausztriában nőtt fel, levelei tanúsága szerint magyarul éppen olyan jól tudott, mint németül, így a német nyelvterület kínálta lehetőségekkel éppúgy élt, mint a Magyarországról érkező ajánlatokkal. A korabeli publikációk azt bizonyítják, hogy a nemzetközi szakkiállításokon Magyarországot képviselte, miközben nincsen bizonyítékunk arra, hogy a kiállításokon személyesen is jelen lett volna. Azt sem tudtuk meg, hogy 1893 (amikor Bécsbe költöztek) és 1942 (Svájcból történt kiutasítása) között járt-e Magyarországon?

2. TÉZIS, amely bizonyította, hogy Divéky valóban korának egyik legnagyobb tehetségű grafikusa volt.

Mindezt igazolják a disszertációban mellékelt életmű-bibliográfiájában felsorolt munkái, valamint a róla megjelent publikációk.

3. TÉZIS, amely bizonyította, hogy Divéky József 1907-től haláláig változó gyakorisággal, de jelen volt a németországi, az ausztriai, a magyarországi, és ritkábban az angol nyelvterület szaklapjaiban.

Első alkalommal 1907. április 25-én a *Die Musquete* című bécsi satirikus lap közölte egy rajzát. A magyar szaksajtóban első ízben 1913. november 1-jén jelent meg a neve, amikor is a Grafikai Szemle tudósított a Szent György-Céh rendezésében megtartott nemzetközi ex libris kiállításról, és Divéky Józsefet mint kiállító művészt említették.

4. TÉZIS, amely bizonyította, hogy Divéky József életéről a korábbinál jóval több információval rendelkezünk a levelek feldolgozása után.

Ez nem csak mennyiségi, hanem minőségi változást is jelent, aminek illusztrálására két példát mutatunk be:

In: KENYERES Ágnes [főszerk.]: Magyar Életrajzi Lexikon. Budapest, Akadémiai, 1967. 1. kötet, A-K, 381. p. [ARCANUM Életrajzi Lexikon Divéky](#)

„Divéky József (Farmos, 1887. szept. 28.— Sopron, 1951. szept. 9.): grafikus. Bécsben nőtt fel, s tanulmányai befejezése után csakhamar a Wiener Werkstätte munkatársa lett. Később Zürichben, majd Brüsszelben működött illusztrátorként. A világháború kitörésekor hazatérve a békéscsabai Tevan cég kiadta a *Ludas Matyi*hoz és a *Peleskei nótárius*-hoz készített illusztrációit. A világháború után ismét Svájcba költözött. Illusztrációi közül Gogol *Holt lelkek* című művéhez készült rajzai és *Haláltánc* sorozata jelentős. 1942-ben hazatért és egy ideig az *Iparművészeti Főisk.*-n tanított, de németellenes magatartása miatt bebörtönözték. 1943-ban elkészítette *Csokonai Dorottyájának* illusztrációit. 1944-től Sopronban élt súlyos betegen. — irod. Csatai Endre: *D. J.* (Soproni Szle, 1963. 2. sz.)”

A Magyar Elektronikus Könyvtár oldaláról a javított és átdolgozott kiadás nyitható meg, ugyanezzel a szócikkkel ([MEK Divéky](#)). A lexikon szócikkében az alábbi bizonyítható tévedéseket kell megjegyeznünk:

„*Bécsben nőtt fel, s tanulmányai befejezése után csakhamar a Wiener Werkstätte munkatársa lett.*”

TÉVEDES:

Divéky nem a tanulmányai befejezése után lett a Wiener Werkstätte munkatársa, hanem tanulmányai folyamán kapott lehetőséget a Wiener Werkstätte számára dolgozni. Legelső ismert könyvborítóját 1907-ben a Wiener Werkstätte számára készítette: *Theater und Kabarett Fledermaus: Wien, Kärntnerstrasse 33.*⁷ Ekkor a bécsi Kunstgewerbeschule hallgatója volt. Az I.N. 149.256 jelzetű, Zürichben, 1912. március 10-én írt levelében leírja Roesslernek addigi életét és munkáit, de arról, hogy a Wiener Werkstätte alkalmazásában állt volna, nem esik szó.

„*A világháború kitörésekor hazatérve a békéscsabai Tevan cég kiadta a Ludas Matyihoz és a Peleskei nótárius-hoz készített illusztrációit.*”

TÉVEDES:

Divéky a világháború kitörésekor Belgiumból Ausztriába tért vissza, és rögtön frontszolgálatra küldték. Az I.N. 149.271 jelzetű levél még a belgiumi Uccleben íródott, 1914. június 30-án. Az időben ezt követő írás 1914. augusztus 13-án Troppauban íródott, ezen a levelezőlapon közli Roesslerrel, hogy három napja háborús rajzolónak nevezték ki. A Lúdas Matyi 1917-ben, a Peleskei nótárius 1918-ban jelent meg. 1917 nyarán és őszén a felső-ausztriai sPeuerbachból érkeztek Roesslerhez Divéky levelei. Az 1918-as évből csupán egy levelünk van, az I.N. 149.204 jelzetű, Peuerbachban, 1918. december 27-én kelt írás, amiben Roessler számára egy listát küld a feltételezhetően publikációhoz reprodukálandó munkáiról.

A levelekből nem derül ki egyértelműen, hogy mikor szerelték le a katonaságtól, de az biztos, hogy nem Magyarországon élt ezekben az években. Vagy lehet, hogy a „hazatérve” kifejezés az Osztrák-Magyar Monarchiába történő visszatérést jelentené?

„*1942-ben hazatért és egy ideig az Iparművészeti Főisk.-n tanított[...].*”

TÉVEDES:

A MOMEL 1/c Főigazgatói hivatal iratai 1940-1941. Divéky József, Divéky Adorján és Szablya-Frischauf levelezése iratanyag egyértelmű bizonyítékot tartalmaz arra nézve, hogy Divéky József megkapta ugyan a nyugdíjazás folytán megüresedett alaktani tanszéki tanári állást, amit 1941. január 1-jén kellett volna elfoglalni, de különféle felmerült gondokra hivatkozva 1941 októberéig sem jelent meg az Iparművészeti Iskolán. 1941. november 5-én a Budapesti Közlönyben⁸ az alábbi hirdetést jelentették meg:

⁷ *Fledermaus*: Vö. DG [GREGORI, Daniela]: *Kabarett Fledermaus*. In: BRANDSTÄTTER, Christian [et al.], Wien 1900. Wien, Brandstätter, 2018, p. 154-161.

⁸ In: *Budapesti Közlöny*, 75(1941), 250. sz., 3. p. – 1941. november 5.

„A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter ezúton is felhívja a Svájcban tartózkodó Divéky Józsefet, az Orsz. M. kir. Iparművészeti Iskolához kinevezett rendes tanárt, grafikus művészt, hogy hivatali esküjének letétele és tanári állásának elfoglalása céljából az Orsz. M. kir. Iparművészeti Iskola igazgatójánál folyó évi november hó 30.-ig jelentkezzen, mert ellenkező esetben olyannak fogja tekinteni, mint aki a kinevezését nem fogadta el. (28.390/1941. V. K. M. III. szám.)”

Divéky József a felszólításnak nem tett eleget, így kinevezését visszavonták.

“[...] németellenes magatartása miatt bebörtönözték”:

TÉVEDES: lehet,

vagy nem a tiszta igazság, ugyanis az I.N. 149.172 jelzetű levelében Sopronból 1946. augusztus 10-én Roesslernek azt írja, hogy már megérkezésekor aggasztó állapotok voltak Magyarországon – amiről beszámolt egy Zürichbe küldött levélben –, aminek következtében 1942. október 22-én letartóztatták, és hat hónap börtönre ítélték,⁹ amit le is ült.

„1943-ban elkészítette Csokonai Dorottyaának illusztrációit”

TÉVEDES:

legalábbis ami az illusztrációk készítésének dátumát illeti. Az I.N. 149.254 jelzetű, Betlisből, feltételezhetően 1924-ben, augusztus 17-én írt levélben számol be Roesslernek arról, hogy Tevan új kiadásához, a Dorottyaához, tizenkét illusztrációt készített. Amennyiben ez így van, akkor a megrendelt munkát Tevan nem adta ki, és ezt, a már régen kész munkát sikerült Divékynek csaknem húsz évvel a készítést követően egy másik kiadónál megjelentettetnie.

A következő szócikk:

In: ZÁDOR Anna, GENTHON István [főszerk.]: Művészeti lexikon. Budapest, Akadémia, 1984. 1. köt., 547. p.

„Divéky József (Farmos, 1887. szept. 28.— Sopron, 1951. szept. 10.): grafikus. Bécsben az akadémián, majd az Iparművészeti Főiskolán tanult. 1918-tól 1941-ig Svájcban élt. Főleg illusztrációkat, könyvborító lapokat, ex libriseket készített. A felszabadulás után Sopronban élt, fametszeteket készített. Művészi hagyatéka a soproni Liszt Ferenc Múzeumban van, ahol 1952-ben emlékkiállítást rendeztek műveiből.

Divéky József elhalálzásának dátumaként a szócikk tehát 1951. szeptember 10. jelöli meg.

TÉVEDES:

A soproni halotti anyakönyvbe Simon Árpád helyettes anyakönyvvezető 1951. szeptember 10-én a 299. szám alatt ifj. Divéky József grafikusművészt – akinek házastársa ismeretlen – jegyezte be. A halál oka: szívbénulás, hirtelen halál, szívizom elfajulás. A halál szeptember 9-én, délelőtt 11 óra körül állt be.

Tehát Divéky József 1951. szeptember 9-én hunyt el.

⁹ Divéky börtönben töltött idejéről, vagy egy esetleges perről sajnálatos módon sem Budapest Főváros Levéltárában, sem a Magyar Nemzeti Levéltárban semmiféle dokumentum nem található.

„1918-tól 1941-ig Svájcban élt.”

TÉVEDÉS:

Az I.N. 149.204 jelzetű levél 1918. december 27-én Peuerbachban íródott. Az I.N. 149.207 jelzetű levélből csupán annyit tudunk meg, hogy „*Nochimmerpeuerbach*“ (‘még mindig Peuerbach’); ebben a levélben tudatja Divéky Roesslerrel, hogy a beutazási engedélyt már megkapta, de még néhány formalitás elintézésére vár. Ez egyértelművé teszi számunkra, hogy Divéky nem előbb, mint 1919-ben költözött újra Svájcba.

Divéky Józsefet – unokája közlése szerint – 1942-ben adótartozása miatt a svájci hatóságok kiutasították az országból. Fia és menyje kísérte ki a zürichi pályaudvarra, majd a művész vonaton Ausztria irányában elhagyta Svájcot. Minden bizonnyal egyenesen Magyarországra, feltételezhetően Budapestre utazott. Tehát Divéky egészen biztosan 1942-ig élt Svájcban.

„*Művészi hagyatéka a soproni Liszt Ferenc Múzeumban van.*”

TÉVEDÉS:

Megkerestük a Soproni Múzeumot, ahol azt a választ kaptuk, hogy összesen három levéllel rendelkeznek, ami valamiféle kapcsolatban áll Divéky Józseffel, valamint egy olajkép van náluk, amit feltételezhetően idősebb Divéky József festett.

Ezek a téves információk mindmáig rendszeresen terjednek.

Az Europeana Collection honlapra néhány szép Divéky-képet töltöttek fel, valamint mindehhez néhány információt a grafikusról. Itt ez olvasható:

„*Divéky József grafikus, illusztrátor. A bécsi Képzőművészeti Akadémián, majd a budapesti Iparművészeti Főiskolán tanult. Előbb Brüsszelben, majd 1918–1941 között Svájcban működött. 1945-ben Sopronban telepedett le. 1952-ben Sopronban emlékkiállítást rendeztek műveiből. Művészi hagyatékát a soproni múzeum őrzi. (Forrás: kieselbach.hu)*” Forrás: europeana.hu

TÉVEDÉS:

A már felsorolt tévedések számát tovább szaporítják, Divéky itt már nem a bécsi, hanem a budapesti Iparművészeti Főiskolán tanult – ami önmagában is téves, hiszen ebben az időben Iparművészeti Iskola néven volt ismert az intézmény.

Korábban a bevezető kérdéseink között írtuk a következőket:

Ki volt Arthur Roessler, akihez az említett levelek íródtak?

1946 decemberében a Soproni Világosság című helyi lapban a Sterbenz Károly (1901–1993) soproni grafikusművésszel készült interjúban olvasható: „*Itt él például Sopronban Divéky Ferenc (sic!), a világhírű grafikus, és szinte nyomorog...*” Hogyan került Divéky József Sopronba, és mi lehet nyomorgásának az oka?

A feltett kérdésekre is választ kaptunk: sikerült Arthur Roessler személyét ismertebbé tennünk, és a kortárs Sterbenz Károlynak az interjúban olvasható kijelentése, miszerint Divéky nyomorog, igazolja, hogy a művész nemcsak a mából visszapillantva, hanem

korának megítélése szerint is méltatlan körülmények között élt. Ugyanakkor arra is igazolást kaptunk, hogy korának grafikustársai elismerték tehetségét, tisztelettel, mint „világhírű grafikus”-ról beszéltek Divéky Józsefről.

6. AZ EREDMÉNYEK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGE, TOVÁBBI KUTATÁSI LEHETŐSÉGEK

Legelőször is a Divéky Józsefről megjelentetett téves életrajzi adatok kiigazítását javasolnánk.

A levelek további feldolgozása lehetőséget nyújthat a korszak könyvkiadásának, könyvillusztrálásának, illetve mindezeknek a korabeli sajtóban való megjelenésének alaposabb kutatására.

A fellelt levelek elemzése a kor, a művésztársadalom, a korabeli művészeti élet pontosabb megismeréséhez és megértéséhez segítheti a kutatót, az érdeklődő olvasót. Számtalan szempont szerint lelhető belőle további értékes információ a kor könyvkiadásáról, a kiadók működéséről, a művészek életkörülményeiről, de akár a társadalmi mozgásról, a második világháború utáni magyarországi társadalmi viszonyokról is.

A disszertációban a levelek tartalmi feldolgozása folytán lehetőség nyílhat Sopron város háború utáni kulturális életének alaposabb megismerésére is. A levelekben írottak felvillantották a háború utáni kisváros megváltozott társadalmi összetételéből eredő feszültségeket – ez is újabb kutatás tárgyát képezhetné.

Érdemes lenne meggondolni a levelek - legalább az itt közzétett, tömörített formában történő - közzétételét.

Megítélésünk szerint több tudományágnak is értékes forrásanyagot nyújthat ez a dokumentumanyag.